

وضعیت تولید علم در حوزه حقوق بیماران، در پایگاه‌های استنادی Thomson Reuters: با نگاهی به سهم ایران در تحقیقات بین‌المللی*

هاجر ستوده^۱، مرضیه مروتی^۲

مقاله پژوهشی

چکیده

مقدمه: چندی است که مبحث حقوق بیمار به عرصه‌ی پزشکی و حقوقی وارد شده و توجه دانش‌پژوهان را به خود جلب کرده است. نوپایی این حوزه، بررسی الگوها و ویژگی‌های تولید علم و انطباق آن با هنجارهای شناخته شده‌ی دنیای علم را ایجاب می‌کند. هدف از پژوهش حاضر، شناسایی الگوهای تولید علم و اثرگذاری آن در حوزه‌ی حقوق بیماران در سال‌های ۲۰۱۰-۱۹۹۰ بود. بدین منظور، روند رشد، تأثیر محلی و فراگیر، الگوی تولید علمی، الگوی نویسندگی کشورها، پرتولیدترین نویسندگان و مجلات، نوع مدارک، زبان‌های رایج، نویسندگان پراستناد و در پایان وضعیت ایران مورد بررسی قرار گرفت. این بررسی می‌تواند وضعیت پیشرفت دانش در این حوزه و الگوهای پیشرفت مذکور را منعکس سازد و ضمن آشکار ساختن نقاط ضعف و قوت، به مدیریت و برنامه‌ریزی در امر تحقیق و توسعه کمک کند.

روش بررسی: روش پژوهش حاضر، پیمایشی با رویکرد علم‌سنجی بود. جامعه‌ی مورد مطالعه را کلیه‌ی تولیدات علمی نمایه شده با موضوع حقوق بیماران در پایگاه‌های استنادی Thomson Reuters، طی سال‌های ۲۰۱۰-۱۹۹۰ تشکیل می‌داد. در مجموع تعداد ۱۲۳۶ مدرک استخراج شد که داده‌های آن‌ها با استفاده از برنامه‌ی Excel و نرم‌افزار علم‌سنجی Hist cite تجزیه و تحلیل شد. تحلیل‌ها با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی شامل (فراوانی و درصد) و نیز آمار استنباطی (همبستگی Spearman، Linear regression analysis، توانی و نمایی) صورت گرفت.

یافته‌ها: بیشینه‌ی تولیدات علمی در این حوزه مربوط به سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ می‌باشد. شمار مقالات بر پایه‌ی الگویی نمایی رو به افزایش دارد که نشانگر پایداری تولید علم در این حوزه است. با این حال، شمار استنادات از رشد معنی‌داری برخوردار نیست که این امر می‌تواند ناشی از کوچکی اندازه‌ی حوزه و در عین حال پیوند آن با حوزه‌های کوچک باشد. بالاتر بودن ضریب تأثیر فراگیر نسبت به ضریب تأثیر محلی نشانگر آن است که پیوند مقالات این حوزه بیش از آن که درون‌حوزه‌ای باشد، الهام‌بخش دیگر حوزه‌های مرتبط است. الگوی نویسندگی در این حوزه از قانون Lotka پیروی می‌کند؛ به طوری که شمار نویسندگان با افزایش شمار تولیدات بر پایه‌ی الگوی توانی کاهش می‌یابد. با این حال، ثابت معادله بیش از دو است. گستردگی جغرافیایی و زبانی تولیدات مطلوب بود و نشان از توجه جهانی به اهمیت حقوق بیماران دارد.

نتیجه‌گیری: حوزه‌ی حقوق بیماران از بسیاری از ویژگی‌های یک رشته‌ی علمی برخوردار می‌باشد و بنیان‌های انتشاراتی آن در حال استقرار و تثبیت است. رشد معنی‌دار و نمایی مقالات، تنوع زبانی، تنوع جغرافیایی، تنوع مدارک و به ویژه غلبه‌ی محتوای پژوهشی بر سایر انواع مدرک دلیلی بر توسعه‌ی این حوزه به عنوان یک حوزه‌ی پژوهشی است.

واژه‌های کلیدی: علم‌سنجی؛ تولید علم؛ حقوق بیماران؛ پایگاه‌های استنادی Thomson Reuters

اصلاح نهایی: ۹۱/۸/۱۲

دریافت مقاله: ۹۰/۱۰/۱۴

پذیرش مقاله: ۹۱/۸/۲۰

* این مقاله حاصل تحقیق مستقل بدون حمایت مالی می‌باشد.

۱- استادیار، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده‌ی علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده‌ی مسؤل)

Email: sotudeh@shirazu.ac.ir

۲- کارشناس ارشد، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

ارجاع: ستوده هاجر، مروتی مرضیه. وضعیت تولید علم در حوزه‌ی حقوق بیماران، در پایگاه‌های استنادی Thomson Reuters: با نگاهی به سهم ایران در تحقیقات بین‌المللی. مدیریت اطلاعات سلامت ۱۳۹۱؛ ۹(۶): ۸۴۷-۸۳۳

مقدمه

حقوق بیمار ریشه در تاریخ دیرین پزشکی دارد. در واقع، دیدگاه سقراط مبنی بر لزوم حفظ حرمت و کرامت انسانی را می‌توان از نخستین تجلیات حقوق بیمار دانست (۱). تغییرات زیادی که از اوایل قرن نوزدهم در نگرش افراد و جوامع نسبت به انتظارات و نقشی که خود آن‌ها باید به عنوان بیمار ایفا کنند، ایجاد شده بود در دهه‌ی هفتاد این قرن به ثمر نشست و به توجه گسترده به حقوق بیماران انجامید. در اوایل این دهه در آمریکا، جنبش دستیابی به «حق مراقبت‌های سلامتی» به جنبش «برقراری حقوق در حوزه‌ی سلامت» پیوست. جنبش نخست، به دنبال قانون‌گذاری و تأمین مالی از سوی دولت برای توسعه‌ی خدمات سلامت بود، حال آن که جنبش دوم از طریق آرای دادگاه‌ها و مراجع حقوقی به دنبال برقراری حقوق سلامت بود (۲، ۳). بدین ترتیب، اصول حقوق بیمار که تا پیش از این تاریخ افراطی به نظر می‌رسید، ۲۵ سال بعد به یک استاندارد تبدیل شد (۲).

حقوق بیماران در واقع برخاسته از انتظارات آن‌ها از فرایند مراقبت و درمان است. اشکوری و همکاران حقوق بیمار را به عنوان تکالیف و وظایف یک مرکز درمانی در قبال بیمار تعریف می‌کنند که مستلزم رعایت نیازهای جسمی، روانی، معنوی و اجتماعی مشروع و منطقی است و به صورت استانداردها و مقررات درمانی، تبلور می‌یابد و کادر درمان موظف به اجرای آن می‌باشند (۴). عرب و زارعی هدف از حقوق بیمار را دفاع از بیمار و ایجاد زمینه‌ی لازم برای برخورداری وی از حرمت و عزت انسانی در کلیه‌ی مراحل ارتباط با مراکز درمانی می‌دانند که مراقبت کافی، بدون تبعیض و در محیطی سرشار از احترام و با کیفیت مطلوب را تضمین می‌کند (۵). حق دریافت اطلاعات درمان، حفظ حریم خصوصی و کرامت انسانی، عدم پذیرش درمان، مراقبت‌های فوری و برخورداری از وکیل مدافع از اصول اساسی حقوق بیمار است (۲). اهمیت فزاینده‌ی مبحث حقوق بیماران، به تلاش‌های گسترده در میان سازمان‌های ملی و بین‌المللی برای حمایت از حقوق بیماران و تدوین بیانیه‌هایی در این مورد انجامیده است (۶).

بررسی‌های انجام شده در سطح کشورهای گوناگون اعم از کشورهای پیشرفته مانند آمریکا، انگلیس، ایتالیا و نروژ و کشورهای به نسبت توسعه یافته مانند آفریقای جنوبی، کرواسی و چک و کشورهای در حال توسعه مانند ترکیه نشان می‌دهد که هر کشوری به سطوحی از پیشرفت در حوزه‌ی حقوق بیمار نایل شده است، هر چند تفاوت‌های بسیاری در میان کشورها دیده می‌شود که متأثر از تفاوت‌های اقتصادی، اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی است (۷-۱۵).

واقعیت آن است که هنوز بحث و جدل بر سر موارد مورد مناقشه در حقوق بیمار، ضرورت قانون‌گذاری و ضمانت اجرایی قوانین و نیز آگاهی دادن به بیماران و پزشکان به فراوانی در آثار دیده می‌شود. این امر نشان می‌دهد که بر خلاف توجه گسترده به حقوق بیماران به عنوان یکی از حقوق اساسی انسانی در دهه‌های اخیر در سراسر دنیا و در کشورهای مختلف، این مبحث هنوز از قانون‌گذاری تا اجرا در عمل و در نهایت نهادینه شدن در همه‌ی عرصه‌های حقوقی، پزشکی و بهداشت راه درازی در پیش دارد. از سویی دیگر، این امر نشانگر پویایی این حوزه به عنوان یک حوزه‌ی علمی است. تحقیق و تفحص، نقد و بحث و بررسی پیرامون این موضوع می‌تواند روند شکل‌گیری، توسعه و استقرار این حوزه را سرعت بخشد و ضمن روشن کردن کاستی‌ها، راهکارهای ممکن را نیز عرضه کرده و زمینه را به منظور تضارب آرا جهت دستیابی به چشم‌انداز روشنی در آینده هموار سازد. از این رو، تولید علم در این عرصه می‌تواند ضامن رشد و توسعه‌ی آن و در نتیجه به کارگیری یافته‌ها، آرا و نظرات در بافتارهای نظری و عملی باشد.

با این حال، جستجوهای گسترده‌ای که در منابع گوناگون از مجلات گرفته تا منابع وبی و شبکه‌ای انجام شد، نشان داد که پژوهش‌هایی به روش علم‌سنجی در این عرصه صورت نگرفته است تا کم و کیف توسعه‌ی علمی در این حوزه را روشن سازد. تنها اثری که تا حدودی مرتبط با مسأله‌ی مورد بررسی در این تحقیق است، مقاله‌ای است که به معرفی آثار مرتبط با حقوق بیمار در وب پرداخته است و تنها به ارایه‌ی فهرستی از آثار وبی متشکل از پخش‌گاه‌ها

کانون توجه پژوهشی دیگر بوده است. یافته‌ها نشان داد که آلمان بزرگ‌ترین تولید کننده‌ی علمی در این زمینه بوده است (۲۱). به طور کلی بررسی پژوهش‌های انجام شده نشان از آن دارد که اگر چه حوزه‌های موضوعی پزشکی به ویژه موضوعات داغ و مطرح روز در کانون توجه پژوهشگران در عرصه‌ی علم‌سنجی بوده است، اما تولید علم و چگونگی توسعه و پیشبرد آن در حوزه‌ی «حقوق بیماران» چندان مورد توجه علم‌سنجان نبوده است و از این رو، انجام پژوهش در این زمینه ضروری به نظر می‌رسد.

با توجه به تازگی علایق و توجهات به این مبحث، می‌توان حقوق بیماران را یکی از حوزه‌های نوپدید در قلمروی اخلاق پزشکی دانست. مانند هر حوزه‌ی نوپدید دیگری، پرسش‌های بسیاری درباره‌ی ویژگی‌های انتشار در این حوزه مطرح است. برای نمونه، آیا الگوی نویسندگی در این حوزه از الگوهای شناخته شده‌ی جهانی مانند قانون Lotka (۳۱) پیروی می‌کند؟ آیا رشد تولیدات علمی در این حوزه از روند معنی‌دار و پایداری برخوردار است و مطابق با هنجارهای جهانی صورت می‌گیرد؟ این پرسش در مورد چگونگی رشد استنادها به این تولیدات نیز مطرح است؛ چرا که اثرگذاری حوزه در پیشبرد علم، با شمار استنادات به تولیدات علمی آن حوزه سنجیده می‌شود. در نتیجه، رشد معنی‌دار در شمار استنادات سالانه به این تولیدات می‌تواند نشانگر اثرگذاری پایدار حوزه‌ی مورد بررسی در پیشبرد علم باشد. پرسش دیگری که در این باره مطرح می‌باشد، چگونگی گستردگی جهانی مشارکت در حوزه‌ی حقوق بیمار است. بررسی کشورهای مشارکت کننده و زبان‌های تولیدات علمی می‌تواند نشانی از گستره‌ی جهانی آن باشد. البته این مهم باید با علم به این نکته مورد بررسی قرار گیرد که زبان رایج در پایگاه‌های استنادی Thomson Reuters زبان انگلیسی است. همچنین، بررسی نوع مدارک منتشر شده اعم از مقالات پژوهشی، مروری، یادداشت پژوهشی، نامه، نقد و بررسی، خبر، چکیده‌ی همایش‌ها و ... می‌تواند نشانگر سرشت تحقیقاتی تولید علم در این زمینه باشد. بدیهی است که انتظار می‌رود، در هر رشته‌ای که از سرشت علمی و تحقیقاتی برخوردار

(Clearinghouses)، وبسایت‌های بنگاه‌های دولتی، سایت‌های حقوقی و قانون‌گذاری فدرال، صفحات انجمن‌های حرفه‌ای و تجاری و سازمان‌های حمایت از حقوق مصرف کننده بسنده کرده است (۱۶). علاوه بر این، منابع دیگری نیز به مرور یا آرایه‌ی فهرستی کتاب‌شناختی از آثار مرتبط در این حوزه پرداخته‌اند (۱۷، ۱۶) و وبسایت کتابخانه‌ی تحقیقاتی حقوق زیستی (Bioethics research library) (۱۸). این در حالی است که پژوهش‌های علم‌سنجی در حوزه‌های تخصصی و نوپدیدی چون فناوری و مواد نانو (۲۰، ۱۹)، پزشکی هسته‌ای (۲۱) یا بیماری‌های قرن مانند پارکینسون (۲۲) صورت گرفته است که نشان از اهمیت پایش رشد و توسعه در حوزه‌های نو و خاص دارد. مرور مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که در رشته‌های مختلف، پژوهش‌های علم‌سنجی با اهداف گوناگون صورت گرفته است. این پژوهش‌ها گاه بر کلیت تولید علم در این رشته‌ها و گاه بر سطوح خردتر مانند کشورها، زبان‌ها، نوع مدرک، سال انتشار، حوزه‌های موضوعی، مجلات یا استنادها متمرکز شده‌اند.

تحقیقات موضوعی علم‌سنجی در بسیاری از حوزه‌ها صورت گرفته است (۲۸-۲۳). بسیاری از مطالعات علم‌سنجی بر موضوعاتی از حوزه‌ی پزشکی متمرکز شده‌اند. برای نمونه، بررسی علم‌سنجانه‌ی موضوع کج‌شدگی ستون فقرات طی سال‌های ۱۹۰۴ تا ۲۰۰۷ نشان داد که در مجموع ۸۱۸۶ مدرک به وسیله‌ی ۷۶ کشور در این زمینه منتشر شده است. ایالات متحده‌ی آمریکا، انگلستان و کانادا بیشترین تولیدات را داشتند و Bradford با ۱۴۶ مقاله پرتولیدترین نویسنده در این حوزه بود (۲۹). نتایج پژوهش در حوزه‌ی بیماری‌های عفونی، رشد معنی‌داری در تولیدات علمی از سال ۱۹۹۱ به بعد به خصوص در سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۱ نشان داد. کشورهای ایالات متحده‌ی آمریکا، انگلستان، ژاپن و فرانسه بیشترین تولیدات را در این حوزه داشته‌اند (۳۰). تولیدات علمی پیرامون بیماری پارکینسون، نیز از رشد نمایی برخوردار بوده است. کشورهای چین، ایتالیا، اسپانیا و اتریش بیشترین میزان مشارکت را در این حوزه داشته‌اند (۲۲). تولید علمی و اثرگذاری پزشکی هسته‌ای در اروپا نیز در

و این پژوهش‌ها به چه میزان بوده است؟

روش بررسی

روش پژوهش حاضر، پیمایشی با رویکرد علم سنجی بود. جامعه‌ی مورد مطالعه را ۱۲۳۶ عنوان تولیدات علمی نمایه شده با موضوع حقوق بیماران در پایگاه‌های استنادی علوم، هنر و علوم انسانی و علوم اجتماعی متعلق به Thomson Reuters، طی سال‌های ۲۰۱۰-۱۹۹۰ تشکیل می‌داد. جمع‌آوری داده‌ها با جستجو در بخش جستجوی پیشرفته‌ی پایگاه‌های استنادی Thomson Reuters (در ژانویه ۲۰۱۱) صورت گرفت. به منظور شناسایی و استخراج شمار هر چه بیش‌تری از پیشینه‌های موجود در این زمینه از راهبرد جستجوی زیر در بخش جستجوی این پایگاه استفاده شد:

TS = "patient* right*" OR "right* patient*"

که همگی صورت‌های محتمل برای عبارت «حقوق

بیماران» به انگلیسی (Patients' rights, Patients rights یا Rights of patients) را در بر می‌گیرد. شایان ذکر است که این راهبرد جستجو، به بازیابی مدارکی منجر می‌شود که به طور خاص در حوزه‌ی حقوق بیماران متمرکز شده‌اند. از این رو، حوزه‌های مرتبط دیگر مانند اخلاق پزشکی (Medical ethics) به دلیل گسترده‌تر بودن پوشش موضوعی در این راهبرد لحاظ نشد. همچنین، راهبرد جستجو به سال‌های مورد بررسی در یک بازه‌ی ۲۱ ساله (۲۰۱۰-۱۹۹۰) محدود شد. در نهایت، ۱۲۳۶ پیشینه بازیابی شد که پس از بارگذاری، با استفاده از برنامه‌ی Excel و همچنین نرم‌افزار آماری Hist cite تحلیل گردید. در پژوهش حاضر، کلیه‌ی اعضای جامعه مورد مطالعه قرار گرفتند و نمونه‌گیری انجام نشد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از فنون آمار توصیفی (فراوانی و درصد) و نیز آمار استنباطی (همبستگی Spearman، Linear regression analysis، توانی و نمایی) صورت گرفت.

به منظور بررسی وضعیت استنادی این تولیدات از دو شاخص ضریب تأثیر محلی و فراگیر استفاده شد. منظور از ضریب تأثیر محلی، نسبت استندهای محلی

است، غلبه با مدارکی از چهار نوع نخست باشد که بازتاب دهنده‌ی نتایج تحقیقات هستند و نسبت به دیگر انواع مدارک منتشر شده در مجلات علمی از بار پژوهشی بیشتری برخوردار هستند. از سوی دیگر، ضروری است میزان اثرگذاری این آثار به لحاظ میزان استنادات دریافت شده از خود حوزه (محلی) و از دیگر حوزه‌ها مورد بررسی قرار گیرد تا پویایی آن به لحاظ میزان تعاملات با دیگر عرصه‌ها روشن گردد. از این رو پژوهش حاضر می‌کوشد، با بررسی الگوهای تولید پیشینه‌های علمی و استناد به آن‌ها در حوزه‌ی حقوق بیماران در بازه‌ی زمانی ۲۰۱۰-۱۹۹۰ به پرسش‌های پیش‌گفته پاسخ گوید. بدین منظور، روند رشد تولیدات در این حوزه، الگوی تولید علمی، کشورها، نویسندگان و مجلات پرتولید، نوع مدارک، زبان‌های رایج، ضریب تأثیر، نویسندگان پراستناد و در پایان سهم ایران در تولید علم در حوزه‌ی حقوق بیماران و ضریب تأثیر آن مورد بررسی قرار گرفت.

با بررسی و ارزیابی تولیدات علمی در حوزه‌های مختلف، می‌توان به تصویری عینی از وضعیت پژوهش‌های انجام شده در آن حوزه دست یافت. نتایج بررسی و ارزیابی تولیدات علمی، علاوه بر این که نشان دهنده‌ی وضعیت فعالیت‌های علمی-پژوهشی جامعه‌ی مورد بررسی است، عنصری مفید و کارآمد جهت مدیریت و برنامه‌ریزی در امر تحقیق و توسعه به شمار می‌آید؛ به طوری که با شناخت نقاط ضعف و قوت، می‌توان خطامشی تحقیقات آینده را طوری برنامه‌ریزی نمود که به مرتفع شدن کاستی‌ها و نواقص و تقویت نقاط قوت بیانجامد. انجام مستمر این ارزیابی‌ها در حوزه‌های مختلف از جمله تولید علم در حوزه‌ی حقوق بیمار و بهره‌گیری از نتایج حاصل در درازمدت، می‌تواند موجب اعتلا و توسعه‌ی این حوزه از علم شود. مباحث مربوط به حقوق بیمار، مدتی کوتاه است که به عرصه‌ی گفت‌وگوهای پزشکی-حقوقی ایران وارد شده و توجه مدرسان و پژوهشگران این حوزه را در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی به خود جلب کرده است. با توجه به این که تولید علم در هر حوزه می‌تواند منجر به اعتلای آن حوزه گردد، این سؤال مطرح می‌شود که آیا مباحث نظری پیرامون حوزه‌ی معرفی شده توانسته است وارد عرصه‌ی پژوهش شود

به سال قبل کاهش نشان می‌دهد. البته، علت این امر می‌تواند به زمان جستجو یا به عبارت دیگر، زمان نمایه‌سازی منابع در پایگاه باز گردد؛ به نحوی که پوشش پایگاه برای مثال برای سال ۲۰۱۰ بلافاصله در همان سال کامل نمی‌شود و در سال(های) بعد ادامه می‌یابد. با وجود فراز و نشیب نسبی ظاهری که در نمودار پراکندگی داده‌ها دیده می‌شود (نمودار ۱)، گرایش کلی به سمت افزایش کمیت مدارک است؛ به طوری که بیش‌ترین تعداد مدرک در سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ منتشر شده‌اند (۴۸۱ عنوان بالغ بر ۳۸/۹ درصد از کل آثار). نرخ رشد سالانه که بر اساس فرمول زیر محاسبه شده است، ۸۵/۸۶ درصد رشد را نشان می‌دهد.

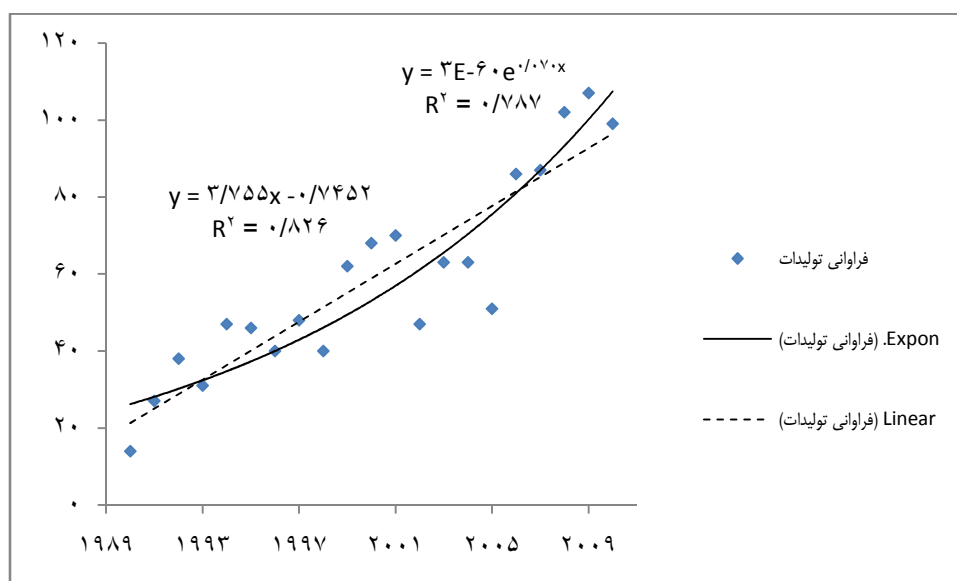
به منظور بررسی چگونگی رشد تولیدات علمی این حوزه از تحلیل رگرسیون استفاده شد. پراکندگی داده‌ها و همچنین معادله‌ی منحنی نمایی (Exponential growth) به دست آمده در نمودار ۱ به تصویر کشیده شده است. همان گونه که مشاهده می‌شود، ضریب تعیین به دست آمده نشان از وجود رابطه‌ی قوی بین دو متغیر دارد. بالا بودن ضریب تعیین ($R^2 = 0/79$) و نیز نبود رابطه‌ی معنی‌دار بین مقادیر پیش‌بینی شده توسط الگو و مقادیر خطا می‌تواند برازش مناسب الگوی نمایی را برای روند رشد این حوزه تأیید کند

(Total local citation score) به کل پیشینه‌های بازایی شده در حوزه‌ی حقوق بیماران است. استنادهای محلی عبارت است از تعداد کل استنادهایی که در مجموعه‌ی بازایی شده در حوزه‌ی حقوق بیماران، به مقالات بازایی شده در هر سال منحصر به فرد تعلق گرفته است. ضریب تأثیر فراگیر عبارت است از نسبت استنادهای فراگیر (Total global citation score) به کل پیشینه‌های بازایی شده در حوزه‌ی مورد بررسی. منظور از استنادهای فراگیر، تعداد کل استنادهایی است که در پایگاه استنادی Thomson reuters به مقالات بازایی شده در حوزه‌ی حقوق بیماران در هر سال منحصر به فرد تعلق گرفته است.

یافته‌ها

روند رشد تولیدات علمی در حوزه‌ی حقوق بیماران در بازه‌ی زمانی ۱۹۹۰-۲۰۱۰ چگونه بوده است؟

همان گونه که پیش‌تر ذکر شد، نتایج جستجوها نشان داد که ۱۲۳۶ اثر در حوزه‌ی حقوق بیماران در پایگاه‌های استنادی مورد بررسی نمایه شده است. از این شمار، بیش‌ترین درصد در سال ۲۰۰۹ (۱۰۷ اثر بالغ بر ۸/۶۶ درصد) و کم‌ترین درصد در سال ۱۹۹۰ (۱۴ اثر بالغ بر ۱/۱۳ درصد) منتشر شده است. شمار تولیدات در سال ۲۰۱۰، ۹۹ عنوان بوده است که نسبت

نمودار ۱: روند رشد سالانه‌ی تولیدات علمی در حوزه‌ی حقوق بیماران

است، انتظار می‌رود که شمار استنادهای آن نیز به گونه‌ای معنی‌دار رو به افزایش باشد.

به منظور بررسی الگوی رشد استنادهای محلی و فراگیر، نخست تلاش شد تا همبستگی بین شمار استنادات محلی و فراگیر با متغیر سال مورد بررسی قرار گیرد. نتایج آزمون Spearman نشان داد که هیچ گونه همبستگی معنی‌داری بین استنادات محلی و سال ($R = 0/175$, $Sig = 0/45$, $N = 21$) و همچنین بین استنادات فراگیر و سال ($R = 0/85$, $Sig = 0/45$, $N = 21$) وجود ندارد. به عبارت دیگر، شمار استنادات فراگیر و محلی به تولیدات علمی این حوزه رشد معنی‌داری را نشان نمی‌دهد و در نتیجه نمی‌توان الگوی ریاضی رشد را نیز تعیین کرد.

۳. نویسندگان پرتولید در حوزه‌ی حقوق بیماران کدامند؟

تعداد ۳۸۲۷ نویسنده از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰ در انتشار پیشینه‌های علمی مربوط به حوزه‌ی حقوق بیماران خواه در مقام نویسنده‌ی مسؤل یا در مقام نویسنده‌ی همکار مشارکت داشته‌اند. از این میان، ۹ نویسنده که دارای بیش‌ترین تعداد مقالات بوده‌اند عبارتند از Herve, O'Neill, Valimaki, Simpson, Moutel, Mariner, Nys, Leino-Kilpi و Wronski به ترتیب از فنلاند، کانادا، فرانسه، فنلاند، بلژیک، ایالات متحده‌ی آمریکا، فرانسه، کانادا و لهستان. Valimaki از کشور فنلاند با انتشار ۱۰ مقاله در صدر نویسندگان این حوزه قرار گرفته است. بررسی ضریب تأثیر این نویسندگان پرتولید نشان داد که آنان از ضریب تأثیر محلی بالایی برخوردار بوده‌اند؛ به طوری که بیشینه‌ی آنان از ضریب تأثیر محلی بالاتر از ضریب تأثیر محلی کل برخوردار بوده‌اند. با این حال، ضریب تأثیر فراگیر آنان از ضریب تأثیر فراگیر کل پایین‌تر بوده است.

۴. نویسندگان پر استناد در حوزه‌ی حقوق بیماران کدامند؟

Saraste, Pulkki, Parvinen, Kallajoki, Henriksen و VoipioPulkki هر کدام با دریافت ۴۵۰ استناد و Dasilva و Come, Braunwald هر کدام با ۳۷۴ استناد در

($R^2 = 0/19$, $F = 0/37$, $Sig.F = 0/55$) با این حال، این پرسش پیش می‌آید که آیا این الگوی ریاضی به طور قطع بهترین برازش برای این داده‌ها است؟ بررسی الگوهای دیگر نشان داد که الگوی خطی نیز می‌تواند از ضریب تعیین بالا ($R^2 = 0/83$) و نیز رابطه‌ی غیر معنی‌دار بین مقادیر پیش‌بینی شده و مقادیر خطا برخوردار باشد ($F = 0$, $Sig.F = 1/00$). این الگو با خطوط منقطع در نمودار ۱ به تصویر کشیده شده است. بررسی ظاهری محل عبور خط و منحنی از میان نقاط داده‌ای نیز نشان می‌دهد که هر دو الگو به لحاظ شمار نقاط داده‌ای تلاقی شده به طور تقریبی از وضعیت مشابهی برخوردار هستند.

۱. ضریب تأثیر محلی و فراگیر تولیدات علمی در حوزه‌ی حقوق بیماران چگونه است؟

جمع کل استنادهای محلی (۲۳۴ استناد) نشان از آن دارد که شمار استنادهای درون‌حوزه‌ای به مقالات «حقوق بیماران» بسیار اندک است؛ به طوری که میانگین استناد محلی در مقاله یا همان ضریب تأثیر محلی (۰/۱۹) کوچک‌تر از یک و نشانگر آن است که شمار استنادهای درون‌حوزه‌ای از شمار کل مقالات این حوزه کمتر بوده است. حال آن که شمار استنادهای فراگیر (۱۰۳۶۲ استناد) بسیار بالاتر بوده و باعث شده است که مقدار ضریب تأثیر فراگیر بالاتر از یک باشد (۸/۳۸). بررسی دیگری که می‌تواند وضعیت اثرگذاری این تولیدات را بیشتر روشن سازد، چگونگی افزایش شمار استنادهای این حوزه است. پرسش آن است که آیا رشد استنادهای این حوزه معنی‌دار بوده و از الگوی ریاضی خاصی پیروی می‌کند؟ آزمون‌های انجام گرفته در بخش بعد این رابطه را مورد بحث قرار می‌دهد.

۲. روند رشد استنادهای محلی و فراگیر تولیدات علمی در حوزه‌ی حقوق بیماران چگونه است؟

نتایج بررسی‌ها نشان داد که بین شمار مقالات و شمار استنادها رابطه‌ی مستقیم معنی‌داری برقرار است. به عبارت دیگر، در حوزه‌هایی که از پایداری در تولید علم برخوردار هستند، اثرگذاری تولید علم نیز از پایداری برخوردار است. با توجه به آن که رشد تولیدات علمی در این حوزه معنی‌دار بوده

دست آمده برای این حوزه طبق معادله‌ی به دست آمده برابر است با $C = 52/57$ و $n = 3/66$.
به عبارت دیگر:

$$Y = 52.57 * x^{-3.66} = 52.57 / X^{3.66}$$

از این رو، می‌توان نتیجه گرفت که وجود رابطه‌ی توانی عکس بین شمار تولیدات و شمار پژوهشگران در این حوزه از قانون Lotka تبعیت می‌کند، با این تفاوت که توان معادله بیش از ۲ است. با این حال، با توجه به فاصله‌ی بسیار بین پرشمارترین نویسندگان (۳۶۲۵ و ۱۵۸ نویسنده) با عموم نویسندگان این رشته، این دو مقدار می‌تواند بر توان معادله تأثیر گذارد. رگرسیون توانی بدون این دو گروه بررسی شد و معادله‌ی ذیل به دست آمد ($R^2 = 0/96$).

$$Y = 12.29 * x^{-2.85} = 12.29 / X^{2.85}$$

چنان که مشاهده می‌شود، توان معادله ۲/۸۵ است که به توان Lotka نزدیک‌تر، اما هم‌چنان بزرگ‌تر از ۲ می‌باشد.

۶. گستردگی جغرافیایی تولیدات علمی در حوزه‌ی حقوق بیمار چگونه است؟

در مجموع، ۶۷ کشور در تولید مدارک حوزه‌ی مورد بررسی نقش داشته‌اند. این امر نشان از گستردگی جهانی این حوزه و نیز توجه جهانی به اهمیت حوزه‌ی حقوق بیماران دارد. ۹ کشور برتر مشارکت کننده در جدول ۱ به تصویر کشیده شده است. چنان که انتظار می‌رود ایالات متحده‌ی آمریکا با فاصله‌ی

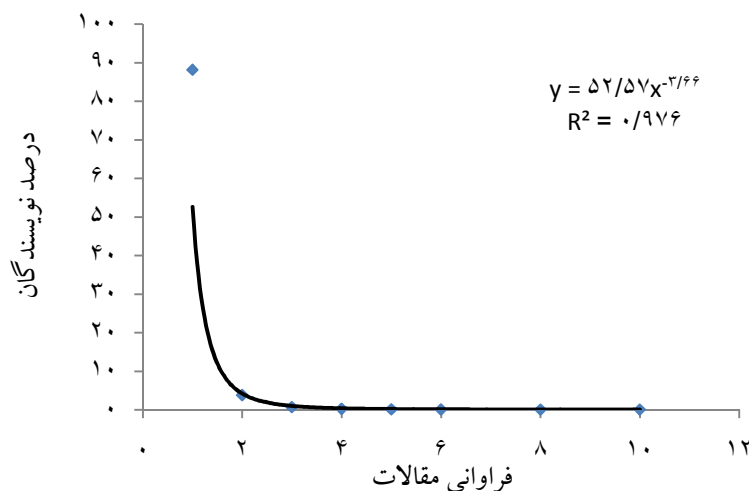
سطح فراگیر پراستندترین نویسندگان در حوزه‌ی حقوق بیماران به شمار می‌روند. لازم به ذکر است که هر یک از این نویسندگان تنها در یک اثر در حوزه‌ی «حقوق بیماران» مشارکت داشته‌اند. با این حال، بالا بودن شمار استنادهای فراگیر آن‌ها نشان از اثرگذاری بسیار بالای این مقالات به ویژه در حوزه‌های دیگری به جز حوزه‌ی حقوق بیماران دارد.

۵. آیا الگوی نویسندگی در حوزه‌ی حقوق بیماران از قانون Lotka تبعیت می‌کند؟

بررسی قانون Lotka مبنی بر کاهش فراوانی نویسندگان با افزایش شمار تولیدات می‌تواند جنبه‌ای دیگر از ویژگی‌های تولید علمی در این حوزه را روشن سازد. آیا حوزه‌ی حقوق بیماران نیز همانند بسیاری از رشته‌های دیگر از این ویژگی برخوردار است؟ طبق قانون Lotka که بر اساس فرمول زیر محاسبه می‌شود:

$$Y = C / X^n \quad \text{یا} \quad X^n Y = C$$

و در آن X معرف شمار آثار، Y فراوانی نویسندگان دارای X اثر و n و C ثابت‌هایی هستند که به حوزه‌ی مربوط وابسته هستند. به طور معمول n نزدیک یا برابر با ۲ است (۳۱). نمودار ۲ نشان می‌دهد که قانون Lotka در مورد حوزه‌ی حقوق بیماران نیز صادق است؛ به نحوی که فراوانی نویسندگان بر پایه‌ی الگوی توانی نسبت به شمار مقالات کاهش می‌یابد ($R^2 = 0/976$). با این حال، مقادیر ثابت به

نمودار ۲: تابع Lotka برای درصد نویسندگان در برابر فراوانی مقالات در حوزه‌ی حقوق بیماران

جدول ۱: پرتولیدترین کشورها در حوزه‌ی حقوق بیماران

ردیف	کشور	تولیدات علمی		
		فراوانی	درصد	محلّی
۱	ایالات متحده آمریکا	۳۹۵	۳۲/۰۰	۰/۱۲
۲	انگلستان	۱۱۳	۹/۱۴	۰/۳۴
۳	فرانسه	۸۰	۶/۴۷	۰/۰۹
۴	آلمان	۵۸	۴/۶۹	۰/۰۵
۵	کانادا	۵۰	۴/۰۴	۰/۶۰
۶	ترکیه	۴۷	۳/۸۰	۰/۵۱
۷	ژاپن	۴۳	۳/۴۸	۰/۱۶
۸	هلند	۴۳	۳/۴۸	۰/۲۶
۹	استرالیا	۴۰	۳/۲۳	۰/۲۸

عناوین ۷ مجله‌ای که به ترتیب بیش‌ترین تعداد مقالات را منتشر کرده‌اند، عبارتند از:

1. Nursing Ethics
2. Journal of Medical Ethics
3. British Medical Journal
4. Lancet
5. Annals of Thoracic Surgery
6. New England Journal of Medicine
7. Bulletin De L Academie Nationale De Medecine

۸. تولیدات علمی حوزه‌ی حقوق بیماران در قالب چه نوع مدارکی منتشر می‌شوند؟

بررسی نوع مدارک نشان می‌دهد که مجموع ۱۲۳۶ پیشینه‌ی بازبایی شده از پایگاه، در ۱۰ نوع قالب مختلف ارایه شده‌اند. چنان که از جدول ۲ برمی‌آید، بیش‌ترین تولیدات علمی در قالب مقالات پژوهشی منتشر شده است. پس از آن یادداشت سردبیر، مقالات همایش‌ها و مقالات مروری بیش‌ترین فراوانی را دارند. چهار دسته مقالات، مقالات مروری، نامه و یادداشت پژوهشی که بیش‌ترین بار پژوهشی را دارند، در مجموع ۹۶۴ اثر (۷۷/۹۹ درصد) از کل آثار این حوزه را به خود تخصیص داده‌اند. بدین ترتیب، می‌توان مشاهده کرد که سرشت تولید علم در این حوزه بیشتر به سوی پژوهش گرایش دارد.

با این حال، دو اثر که در قالب بحث منتشر شده‌اند، از بالاترین ضریب تأثیر خواه در سطح محلی و خواه در سطح

بسیار از دیگر کشورها رتبه‌ی نخست را در تولید علمی در این حوزه از آن خود کرده است. پس از آن، انگلستان، فرانسه و آلمان به ترتیب رتبه‌های دوم تا چهارم را در اختیار دارند. این چهار کشور در مجموع بیش از نیمی از تولیدات این حوزه (۵۲/۳۰ درصد) را تولید کرده‌اند.

همچنین ایالات متحده‌ی آمریکا به لحاظ میزان ضریب تأثیر فراگیر نیز از همه‌ی کشورهای دیگر پیش‌تر است، اما مقام دوم به لحاظ این شاخص به ژاپن اختصاص یافته است. پس از آن استرالیا، آلمان و هلند رتبه‌های بعدی را در اختیار دارند. همان گونه که ملاحظه می‌شود، به طور تقریبی همه‌ی کشورهای پیشرو به لحاظ میزان تولید علم و میزان اثرگذاری تولید علم در حوزه‌ی حقوق بیماران را کشورهای بلوک پیشرفته تشکیل می‌دهند. ترکیه تنها استثنای این قاعده است که به لحاظ تولید علم در این حوزه مرتبه‌ی ششم و به لحاظ میزان ضریب تأثیر رتبه‌ی هشتم را در میان ۶۷ کشور مشارکت کننده از آن خود کرده است.

۷. مجلات پرتولید در حوزه‌ی حقوق بیماران کدامند؟

یکی از مهم‌ترین کانال‌های رسمی تبادل اطلاعات در رشته‌های علمی، مجلات علمی هر رشته هستند. بنابراین شناسایی مجلات مهم و معتبر در هر زمینه‌ی موضوعی از اهمیت خاصی برخوردار است. تمام مقالات بازبایی شده در حوزه‌ی مورد بررسی در ۶۷۰ عنوان مجله منتشر شده‌اند.

زبان زنده‌ی دنیا به رشته‌ی تحریر درآمده‌اند. انگلیسی، فرانسوی، آلمانی و اسپانیایی به ترتیب رتبه‌های اول تا چهارم را کسب نموده‌اند (جدول ۳). چنان که انتظار می‌رود میزان انتشارات و استنادات تعلق گرفته به زبان انگلیسی با اختلاف قابل توجهی (۸۶/۸۶ درصد) بیش‌تر از دیگر زبان‌ها است. این امر به دلیل گرایش پایگاه‌های مورد بررسی به سوی مجلات انگلیسی زبان و نیز غلبه‌ی زبان انگلیسی به عنوان زبان علمی در سراسر جهان است.

فراگیر برخوردار هستند. پس از آن دو نوع مقالات همایش و مقالات مروری بیشترین ضریب تأثیر فراگیر را از آن خود کرده‌اند. مقالات پژوهشی به لحاظ این شاخص در رتبه‌ی بعدی قرار دارند (جدول ۲).

۹. تولیدات علمی حوزه‌ی حقوق بیماران، بیش‌تر به چه زبان‌هایی منتشر شده‌اند؟

با وجود کوچکی این حوزه، پراکندگی زبانی آن قابل توجه است؛ به نحوی که پیشینه‌های بازبایی شده از پایگاه به ۱۴

جدول ۲: قالب تولیدات علمی حوزه‌ی حقوق بیماران

ردیف	نوع مدرک	تولیدات علمی		ضریب تأثیر
		درصد	فراوانی	
۱	مقاله	۶۶/۱۰	۸۱۷	۹/۴۹
۲	یادداشت سردبیر	۹/۳۰	۱۱۵	۳/۵۰
۳	مقالات همایش	۷/۵۲	۹۳	۱۱/۷۷
۴	مقاله‌ی مروری	۶/۷۱	۸۳	۱۱/۱۳
۵	نامه	۴/۸۵	۹۰	۰/۵۰
۶	چکیده‌ی نشست‌ها	۲/۱۰	۲۶	۰/۱۲
۷	اقلام خبری	۱/۹۴	۲۴	۰/۰۸
۸	نقد و بررسی کتاب	۰/۹۷	۱۲	۰/۰۸
۹	یادداشت	۰/۳۲	۴	۱۰/۷۵
۱۰	بحث	۰/۱۶	۲	۵۲/۰۰

جدول ۳: توزیع زبانی تولیدات علمی حوزه‌ی حقوق بیماران

ردیف	زبان	تولیدات علمی		ضریب تأثیر
		درصد	فراوانی	
۱	انگلیسی	۸۶/۸۶	۱۰۸۶	۹/۳۵
۲	فرانسوی	۲/۴۲	۶۷	۱/۶۷
۳	آلمانی	۱۳/۹۸	۳۳	۱/۸۵
۴	اسپانیایی	۲/۰۲	۲۵	۱/۱۲
۵	پرتغالی	۰/۶۵	۸	۰/۳۸
۶	لهستانی	۰/۴۰	۵	۰/۲۰
۷	ترکی	۰/۲۴	۳	۰/۶۷
۸	ایتالیایی	۰/۱۶	۲	۰/۰۰
۹	اسلاو	۰/۱۶	۲	۰/۰۰
۱۰	چینی	۰/۰۸	۱	۰/۰۰
۱۱	کره‌ای	۰/۰۸	۱	۰/۰۰
۱۲	لیتوانیایی	۰/۰۸	۱	۳/۰۰
۱۳	رومانیایی	۰/۰۸	۱	۱/۰۰
۱۴	روسی	۰/۰۸	۱	۰/۰۰

۱۰. سهم ایران در تولید علم در حوزه‌ی حقوق بیماران چقدر است و ضریب تأثیر آن چگونه است؟

بررسی‌ها نشان می‌دهد که در طی سال‌های ۲۰۱۰-۱۹۹۰، تنها تعداد ۶ پیشینه از ۱۲۳۶ پیشینه (۰/۴۸ درصد از کل مدارک) در حوزه‌ی حقوق بیماران به نام ۱۲ نویسنده‌ی ایرانی ثبت شده است. یکتا، جولایی و نیکبخت نصرآبادی در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸ با ارایه‌ی ۲ مقاله، بیش‌ترین تعداد مقالات را در میان نویسندگان ایرانی به ثبت رسانده‌اند. این مقالات در مجموع، ۶ استناد محلی و ۲۰ استناد جهانی دریافت کرده‌اند. مقایسه‌ی ضریب تأثیر فراگیر نویسندگان ایرانی با ضریب تأثیر فراگیر کل نشانگر آن است که این نویسندگان از ضریب تأثیر بسیار پایین‌تری (۰/۳) در برابر ۸/۳۸ برخوردار هستند.

بحث

پژوهش حاضر، تصویری کلی از وضعیت تولید علم در حوزه‌ی حقوق بیماران را نشان می‌دهد. یافته‌ها حاکی از آن است که طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰ در مجموع تعداد ۱۲۳۶ پیشینه در این حوزه تولید شده است. بیش‌ترین تعداد مدرک در سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ تولید شده‌اند. این امر مشارکت روزافزون جامعه‌ی علمی در تولید علم در حوزه‌ی مورد بررسی را نوید می‌دهد. محاسبه‌ی مقدار متوسط نرخ رشد سالانه‌ی انتشارات برای این سال‌ها، عدد ۸۵/۸۶ درصد را نشان می‌دهد. پایداری (Sustainability) یک حوزه، مستلزم رشد معنی‌دار تولیدات علمی آن در طول زمان است. با توجه به آن که رشد تولیدات در سامانه‌ی علمی جهانی (۳۲) و نیز در سامانه‌های علمی کشورهای علمی پیشرو (۳۳) بر پایه‌ی الگویی نمایی صورت می‌گیرد، انتظار می‌رود که هر زیرسامانه‌ی علمی نیز از ویژگی‌های سامانه‌ی جهانی و نیز سامانه‌های موفق دیگر برخوردار باشد. بنابراین هر سامانه‌ی علمی موفق باید شمار تولیدات علمی خود را به گونه‌ای معنی‌دار و بر پایه‌ی الگویی نمایی افزایش دهد (۳۴). بررسی روند رشد این مقالات نیز وجود رشد معنی‌داری را تأیید می‌کند. با آن که دو الگوی خطی و توانی به لحاظ پراکنش

داده‌ها و موقعیت خط و منحنی ترسیم شده با هم شباهت دارند، نکته‌ی مهمی که می‌تواند به ارجحیت مدل نمایی دلالت کند، لزوم تناسب بین الگو و سرشت داده‌های مورد بررسی است. مقدار ثابت الگوی خطی ($a = -۷۴۵۲$) نشان می‌دهد که معادله به ازای سال ۱۹۸۴ به قبل مقدار منفی را ارایه می‌دهد. از این رو، با آن که هر دو معادله از نقاط قوت کم و بیش یکسانی برخوردار هستند، الگوی نمایی به نظر برازش بهتری را ارایه می‌دهد. به هر حال، برازش این دو الگو با داده‌های مورد بررسی نشانگر آن است که تولیدات علمی این حوزه از رشد معنی‌داری در طول سال‌های مورد بررسی برخوردار بوده است. به نظر می‌رسد که به احتمال قوی این تولیدات بر پایه‌ی الگویی نمایی در حال رشد هستند. این یافته همسو با مطالعات پیشین از جمله مطالعات De Solla Price و Katz است که رشد نمایی تولیدات علمی را در سطح جهان و در کشورهای پیشرو و در رشته‌های مختلف نشان داده‌اند (۳۲، ۳۳). همچنین مطالعات دیگری نیز که در سطح حوزه‌های موضوعی انجام شده است، وجود رشد تصاعدی تولید علم در این حوزه‌ها را نشان می‌دهد (۲۷، ۲۵، ۲۳).

ضریب تأثیر فراگیر در حوزه‌ی حقوق بیماران بیش از ضریب تأثیر محلی است. این امر نشانگر آن است که در این حوزه میانگین استنادهای دریافتی از دیگر حوزه‌ها بیش از میانگین استنادهای درون حوزه‌ای بوده است. به عبارت دیگر، مقالات این حوزه بیش از آن که پیوندی درون‌حوزه‌ای داشته باشند، بیشتر با دیگر رشته‌ها و موضوعات ارتباط دارند. در نتیجه، «حقوق بیماران» بیشتر منبع الهام دیگر حوزه‌ها است تا خود. با توجه به کوچکی اندازه‌ی این حوزه (۱۲۳۶ پیشینه) این امر قابل انتظار است. اگر چه ضریب تأثیر فراگیر این حوزه بالاتر از ضریب تأثیر محلی برآورده می‌شود، اما این مقدار را نمی‌توان برای این حوزه‌ی موضوعی در مقام یکی از حوزه‌های علوم پزشکی بسیار بالا برآورد کرد؛ چرا که رشته‌ی علوم پزشکی، به دلیل شمار بالای تولیدات و شمار بالای ارجاعات برای هر مقاله، میانگین استنادی بالاتری نسبت به دیگر رشته‌ها مانند ریاضی یا زمین‌شناسی دارد. دلیل این امر را می‌توان در پیوند تنگاتنگ این حوزه با دیگر مباحث حقوقی

وضعیت استنادها بیش از آن که به کیفیت آثار باز گردد، بیشتر به سرشت خود حوزه و تولیدات آن مرتبط می‌شود. با این حال، بررسی‌های بیشتر برای روشن شدن دلایل قطعی این امر لازم است.

بررسی نویسندگان نشان داد که ۳۵۲۷ نویسنده در تولید علم این حوزه مشارکت داشته‌اند که Valimaki از کشور فنلاند با انتشار ۱۰ مقاله، پرتولیدترین نویسنده در این حوزه می‌باشد، اما ۹ نویسنده‌ای که اثرگذارترین نویسندگان بوده‌اند، تنها در انتشار یک مقاله مشارکت داشته‌اند. به نظر می‌رسد که این نویسندگان، مقالات تأثیرگذار پایه و کلیدی را در حوزه‌ی حقوق بیماران به تحریر درآورده و به مباحث مهم و بنیانی پرداخته‌اند و بدین لحاظ توانسته‌اند در کانون توجه نویسندگان این حوزه و حوزه‌های دیگر قرار گیرند. همچنین، بررسی فراوانی نویسندگان و شمار مقالات آن‌ها در این حوزه نشان از آن دارد که قانون Lotka (۳۱) در این حوزه نیز مصداق دارد. بدین ترتیب، هر چه شمار تولیدات در حوزه‌ی حقوق بیمار افزایش می‌یابد، فراوانی نویسندگان بر پایه‌ی الگویی توانی کاهش می‌یابد. با این حال، توان و ثابت معادله با آن‌چه توسط Lotka گزارش شده است، متفاوت می‌باشد. از جمله دلایل این امر می‌تواند آن باشد که Lotka نویسندگان پرتولید و همکاران مقالات را در محاسبات خود وارد نکرد. در این پژوهش نیز وقتی نویسندگان پرتولید از تحلیل رگرسیون کنار گذاشته شدند، توان معادله به ۲ نزدیک‌تر شد. دلیل دیگر می‌تواند به سرشت متفاوت رشته‌ها باز گردد؛ به نحوی که برخی تحقیقات نشان می‌دهند ثابت Lotka برای همه‌ی رشته‌ها یکسان نیست (۳۷-۳۵).

یافته‌ها بیانگر آن است که حوزه‌ی حقوق بیمار در گستره‌ای بسیار وسیع در سراسر جهان مورد توجه قرار گرفته است؛ به طوری که ۶۷ کشور در انتشار مقاله در این حوزه مشارکت داشته‌اند. در این پژوهش چنان که انتظار می‌رفت آمریکا به لحاظ میزان تولیدات در صدر کشورها قرار دارد (۳۸). انگلستان رتبه‌ی دوم را از آن خود کرده است. پژوهش‌های Sanz-Casado و همکاران، پشتوتنی زاده و عصاره و حمیدی و همکاران نیز نشان داد که کشورهای

و اخلاقی رشته‌ی علوم پزشکی که خود کوچک و در نتیجه کم‌تولید و کم‌ارجاع هستند، جستجو کرد. به عبارت دیگر، قلمروهای موضوعی که اندیشه و الهام خود را از این حوزه می‌گیرند، خود حوزه‌های چندان گسترده و وسیعی، به وسعت دیگر شاخه‌های علوم پزشکی نیستند.

با توجه به رشد شمار مقالات حوزه‌ی حقوق بیمار، انتظار می‌رفت که شمار استنادها، اگر نه به صورت توانی، حداقل همگام با رشد مقالات افزایش یابد، اما بررسی روند رشد استنادهای محلی و فراگیر، نشان از عدم وجود رابطه‌ای معنی‌دار بین دو متغیر شمار استنادها و سال دارد. این بدان معنا است که بر خلاف افزایش شمار تولیدات این حوزه، فراوانی استناد به آن‌ها افزایش نمی‌یابد. به عبارت دیگر، وضعیت اثرگذاری این حوزه نه تنها از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست، بلکه چشم‌انداز آن در آینده نیز قابل پیش‌بینی نیست. نوپایی و همچنین کوچکی اندازه‌ی این حوزه می‌تواند از دلایل عدم رشد فزاینده‌ی اثرگذاری آن به شمار آید. چنان که دیده شد، شمار مقالات در این حوزه بسیار اندک می‌باشد که این خود، کوچکی تعداد استنادهای درون‌حوزه‌ای را باعث شده است. کوچک بودن ضریب تأثیر محلی می‌تواند شاهده‌ی بر تأثیر کوچکی اندازه‌ی حوزه بر میزان استنادهای آن باشد. از این رو، احتمال می‌رود هنوز چنان که شایسته‌ی یک قلمروی استقرار یافته و مستحکم است از بنیان‌های انتشاراتی قوی برخوردار نشده باشد. در عین حال، پیوند با دیگر حوزه‌ها نیز نتوانسته است اثرگذاری این حوزه را تقویت کند؛ چرا که بر اساس سرشت مباحث این حوزه می‌توان احتمال داد که این حوزه بیشتر با قلمروهای دیگری چون حقوق و اخلاق پزشکی پیوند دارد که خود از حوزه‌های علمی کوچک به شمار می‌آیند. از این رو، این پیوند با حوزه‌های کوچک نیز بخت افزایش استنادهای آن را کاهش می‌دهد. در نتیجه، اگر چه استنادهای دریافت شده از دیگر حوزه‌ها در مقایسه با استنادهای درون‌حوزه‌ای بیشتر بوده است، اما این پیوندها چندان عمیق، چند لایه و گسترده نبوده است که بتواند به اثرگذاری چشمگیر تولیدات علمی این حوزه منجر شود. از این رو، می‌توان احتمال داد که نابسامانی

سمت‌گزینش مجلات پژوهشی است، این یافته دور از انتظار نیست. با این حال، این یافته از آن رو جالب است که ماهیت محتوا در این حوزه می‌تواند بیشتر به سمت و سوی جدلی و مباحثه‌گرایی داشته باشد. بدین ترتیب، این یافته نشان می‌دهد که نویسندگان این عرصه بیشتر مایل هستند که مسایل مطرح را به روش‌های علمی و تجربی مورد بررسی قرار دهند تا به روش بحث و بررسی.

پژوهش‌های Sanz-Casado و همکاران، پشوتنی زاده و عصاره و حمیدی و همکاران نیز نشان دادند که مقالات پژوهشی با اختلاف قابل توجهی نسبت به سایر قالب‌ها در رتبه‌ی اول قرار دارد (۲۸، ۲۶، ۲۵، ۲۳). با این حال، بالاترین اثرگذاری از آن دو اثری بوده است که در قالب «بحث» منتشر شده‌اند و این در حالی است که انتظار می‌رفت مقالات مروری به دلیل سرشت خود از اثرگذاری بالاتری برخوردار باشند (۳۹، ۳۵). به نظر می‌رسد که سرشت جدلی و مباحث‌بنیانی مطرح شده در این دو اثر باعث شده است که میانگین استنادهای آن‌ها بیش از حد مورد انتظار باشد. گذشته از این، مقالات همایش‌ها از مقالات مروری و نیز مقالات پژوهشی به لحاظ ضریب تأثیر پیشی گرفته است و این یافته‌ای در خور توجه است که به پژوهش‌های بیشتر برای یافتن دلایل آن نیاز می‌باشد. بررسی وضعیت نویسندگان ایرانی نشان داد که ۶ مقاله در فاصله‌ی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۰۶ از ایران منتشر شده است.

نتیجه‌گیری

به طور کلی، یافته‌های این پژوهش نشان از آن دارد که حوزه‌ی حقوق بیماران از بسیاری از ویژگی‌های یک رشته‌ی علمی-پژوهشی برخوردار است و بنیان‌های انتشاراتی آن در حال استقرار و تثبیت است. رشد معنی‌دار تولیدات، پیروی از قانون Lotka، تنوع زبانی، تنوع جغرافیایی، تنوع مدرک و به ویژه غلبه‌ی محتوای پژوهشی دلایلی بر توسعه‌ی این حوزه به عنوان یک حوزه‌ی مطالعاتی-پژوهشی است. با این حال، این حوزه به دلیل نوپایی، کوچکی و پیوند با حوزه‌های کوچک کم‌تولید و کم‌ارجاع، از اثرگذاری بالا و در عین حال رو به

ایالات متحده‌ی آمریکا و انگلستان پرتولیدترین کشورها در حوزه‌های مورد بررسی‌شان بوده‌اند (۲۷، ۲۵، ۲۳).

تنوع زبانی تولیدات علمی دلیل دیگری بر گستردگی جهانی توجه به حوزه‌ی حقوق بیماران است. مدارک این حوزه به ۱۴ زبان زنده‌ی دنیا به تحریر درآمده است و همان گونه که انتظار می‌رود میزان تولیدات تعلق گرفته به زبان انگلیسی با اختلاف قابل توجهی بیش‌تر از دیگر زبان‌ها می‌باشد. اگر چه غلبه‌ی زبان انگلیسی به دلیل مشارکت بالای ایالات متحده‌ی آمریکا و انگلستان، گرایش انگلیسی-آمریکایی پایگاه و نیز رواج زبان انگلیسی به عنوان زبان علمی قابل انتظار است، اما تنوع زبانی مدارک نیز در خور توجه می‌باشد؛ چرا که برخی پژوهش‌ها مانند داورپناه و اصل‌کیا نشان می‌دهد که تمام انتشارات در حوزه‌ی مورد بررسی آن‌ها به زبان انگلیسی بوده است. با این حال، مطالعات مغربی، حمیدی و همکاران و پشوتنی زاده و عصاره تنوع زبانی در حوزه‌ی مورد بررسی خود را تأیید کرده‌اند و نشان دادند که زبان انگلیسی (با ۸۹/۹۱ درصد) با اختلاف قابل توجهی بیش‌تر از سایر زبان‌ها است (۲۸، ۲۶، ۲۵، ۲۳، ۲۰).

گستردگی موضوع در میان طیف وسیعی از مجلات نیز قابل تأمل است. مدارک تولید شده در ۶۷۰ عنوان مجله منتشر شده‌اند که مجله‌ی «Nursing Ethics» با انتشار ۳۸ مدرک در رتبه‌ی اول قرار دارد. گذشته از مجله‌ی Medical Ethics که به این حوزه مرتبط است، مجله‌ای که به طور خاص حوزه‌ی حقوق بیماران را در کانون توجه قرار داده باشد، منتشر نمی‌شود. اگر چه عدم انتشار مجلات تخصصی در این زمینه باعث شده است که آثار در طیف وسیعی از مجلات پراکنده شوند. با این حال، حضور شمار فراوانی از مجلات در موضوعات مختلف بیانگر بین‌رشته‌ای بودن حوزه‌ی حقوق بیماران و اهمیت آن برای حوزه‌های دیگر است.

مدارک تولید شده در ۱۰ نوع قالب مختلف آرایه شده که مطابق انتظار، قالب مقاله بیش‌ترین تعداد را به خود اختصاص داده است. درصد قالب‌هایی که از سرشت پژوهشی برخوردار هستند (مقالات، مقالات مروری، نامه‌ها و یادداشت‌ها) بسیار بیش از سایر مدرک است. از آن‌جا که گرایش این پایگاه‌ها به

این روند را توسعه می‌بخشد؛ آگاهی، شناخت، درک صحیح و داشتن تصویر روشنی از اصول، مبانی، مفاهیم حقوق بیماران و موضوعات و مسایل مرتبط با آن است.

رشدی برخوردار نیست. در ایران، توجه به پژوهش در حوزه‌ی حقوق بیماران (هر چند بسیار دیر) آغاز شده است. رسیدن به وضعیت مطلوب تولید علم در حوزه‌ی حقوق بیماران، نیاز به توجه جدی پژوهشگران و صاحب‌نظران کشورمان دارد. آنچه

References

- Hermans H. Patients' rights in the European Union. Cross-border care as an example of the right to health care. *Eur J Public Health* 1997; 7(3): 11-7.
- Annas GJ. A National Bill of Patients' Rights. *N Engl J Med* 1998; 338: 695-700.
- Starr P. *The Social Transformation of American Medicine: The Rise of a Sovereign Profession and the Making of a Vast Industry*. New York, NY: Basic Books, 1982.
- Ashkevari Kh, Karimi M, Asniashri H. Satisfying patient's right in hospitals affiliated with Tehran Medical University. *J Med Ethics Hist Med* 2009; 2(4): 47-53.
- Arab M, Zarei A. Patient rights: knowledge of managers of private hospitals. *Payesh* 2008; 8(1): 25-30. [In Persian].
- Collins SE. Some ethical concepts in the practice of nursing: patients' rights. *Fla Nurse* 1999; 47(3): 22.
- Lee D. Patients' rights. *Br J Perioper Nurs* 2003; 13(7): 276-7.
- London L. What is a human-rights based approach to health and does it matter? *Health Hum Rights* 2008; 10(1): 65-80.
- Haskovcova H. Patients' rights in the Czech Republic. *Cas Lek Cesk* 1992; 131(13): 385-7.
- Sansoni J, Marzano F. Considerations on patients' rights. *Prof Inferm* 2000; 53(2): 75-9.
- Askildsen JE, Holmas TH, Kaarboe O. Prioritization and patients' rights: analysing the effect of a reform in the Norwegian hospital sector. *Soc Sci Med* 2010; 70(2): 199-208.
- Babic-Bosanac S, Dzakula A. Patients' rights in the Republic of Croatia. *Eur J Health Law* 2006; 13(4): 399-411.
- Smith M. Patients and doctors: rights and responsibilities in the NHS. *Clin Med* 2005; 5(5): 501-2.
- Aydin E. Rights of patients in developing countries: the case of Turkey. *J Med Ethics* 2004; 30(6): 555-7.
- Rider ME, Makela CJ. A comparative analysis of patients' rights: an international perspective. *International Journal of Consumer Studies* 2003; 27(4): 302-15.
- Taylor MK. Patients' rights on the World Wide Web. *Med Ref Serv Q* 2001; 20(2): 57-70.
- Adams ME, Earl MF. *Managed care: a guide to information sources*. Chicago, IL: Medical Library Association; 2000.
- <http://bioethics.georgetown.edu/publications/scopenotes/sn15.htm>
- Amiri S, Nikkam N, Sahebnejad M. Statistical Survey of Nanotechnology related Patents as an Indicator of Nanotechnology Creation. *Science & Technology Policy* 2008; 1(3): 1-11. [In Persian].
- Maghrebi M. An overview of nanotechnology papers published in ISI in 2004 [Online]. 2004 [cited 2011 Dec 23]; Available from: URL: <http://www.nano.ir/printpaper.php?PaperCode=137/> [In Persian].
- Signore A, Annovazzi A. Scientific production and impact of nuclear medicine in Europe: how do we publish? *Eur J Nucl Med Mol Imaging* 2004; 31(6): 882-6.
- Li T, Ho YS, Li CY. Bibliometric analysis on global Parkinson's disease research trends during 1991-2006. *Neurosci Lett* 2008; 441(3): 248-52.
- Pashootanzadeh M, Osareh F. Citation Analysis and Histogramic Outline of Scientific Output in Agriculture Using Science Citation Index (2000-2008). *Information Sciences & Technology* 2009; 25(1): 23-52. [In Persian].
- Ghane, M., Rahimi, F. Scientific productivity of OIC countries in the social sciences in 2006-2008. *Rahyaft* 2009, 45: 15-24. [In Persian].
- Hamidi, P.; Asnafi, a; Osareh, F. Analytical study and mapping the structure of scientific publications produced in the fields of bibliometrics, scientometrics, informetrics and webometrics in ISI in 1990-2005. *Lib Info Sci* 2008, 11(2): 161-178. [In Persian].
- Uzun A. Library and information science research in developing countries and Eastern European countries: a brief bibliometric perspective. *INT INF LIBR REV*. 2002, 34: 21-33.
- Adkins D, Budd J. Scholarly productivity of U.S. LIS faculty. *Lib Info Sci Research*. 2006, 28(3): 374-89.

28. Davarpanah M R, Aslekia S. A scientometric analysis of international LIS journals: Productivity and characteristics. *Scientometrics*. 2008, 77(1): 21-39.
29. Vitzthum K, Mache S, Quarcoo D, Scutaru D. Scoliosis: density-equalizing mapping and scientometric analysis. *Scoliosis*. 2009, 4: 15.
30. Sanz-casado E, Suarez-Balseiro C, Iribarren-Maestro I, Ramirez-de Santa Pau M, de Pedro-Cuesta J. Bibliometric mapping of scientific research on prion diseases, 1973-2002. *Inf Process Manage*. 2007, 43: 273-84.
31. Lotka A J. The frequency distribution of scientific productivity. *Journal of the Washington Academy of Sciences*. 1926, 16 (12): 317-24.
32. DE Solla Price DJ. *Little Science, Big Science*. New York: Columbia Press, 1963.
33. Katz JS. Scale- independent indicators and research evaluation. *Sci Pub Policy*. 2000, 24(1): 23-36(14). Retrieved 3 Jul 2004 from <http://www.sussex.ac.uk/spru/jskatz>
34. Sotudeh H. (forthcoming 2011). How sustainable a scientifically developing country could be in its specialties? : The case of Iran's publications in SCI in 21st century compared to 1980s. *Scientometrics*, (published online 2 NOV): 1-13. doi:10.1007/s11192-011-0542-335.
35. Seglen PO. Why the impact factor of journals should not be used for evaluating research. *Br Med J* 1997, 314: 498-502.
36. Marti'n Sobrino, MI, Pestana Caldes, AI. Sobrino MIM, Caldes, Guerrero, AP. Lotka law applied to the scientific production of information science area. *Brazil J Info Sci*. 2008, 2(1):16-30.
37. Antonio, P. Dependence of Lotka's law parameters on the scientific area. *Malaysian J Lib Info Sci*, 2012 17 (1): 41-50
38. Osareh, F., Marefat, R. Contribution of Iranian researchers in scientific production in Medline. *Rahyaf* 2005, 35 (1): 39-44. [In Persian].
39. Pendlebury DA. The use and misuse of journal metrics and other citation indicators. *Archivum Immunologiae et Therapiae Experimentalis*. 2009, 57 (1): 1-11.

Scientific Productivity in the Field of Patient Rights in Thomson Reuters Citation Database: A Glance at Iran's Share in International Researches*

Hajar Sotudeh, PhD¹; Marzieh Morovati, MSc²

Original Article

Abstract

Introduction: The issues of patient rights have recently been entered into medical and legal realms and have attracted the attention of scholars. This field, which is in early stages of development, requires studying the patterns and characteristics of its scientific production and its compatibility with the global norms of the worlds' sciences. The present study aimed to investigate the scientific productivity and its impact patterns on patient rights during 1990-2010. Hence, it endeavors to discover their growth trend, local and global impact, the most productive contributing countries, authors and journals, document types, dominant languages, highly cited authors, and finally Iran's share. It may help to reflect the progress of knowledge and its patterns and also highlight the weaknesses and strengths, and thereby be useful in managing and planning research and development in this field.

Methods: The present study applied a survey method with a scientometrics approach. All the scientific productions indexed by the Thomson Reuters database during 1990-2010 constituted the study materials. A total number of 1236 records were extracted. The data were analyzed through Excel and Thomson Reuters HistCite software, using descriptive and analytical statistics including frequency, percentage, Spearman correlation, and linear, power and exponential regressions analysis.

Results: The maximum scientific output production in this field has been published during 2006-2010. They showed an increasing trend on an exponential basis, illustrating the sustainability of scientific production in this field. However, the citation number did not show a significant growth. This could be resulted from the small size of this field and its related domains. The total global impact was lower than the total local impact implying that the papers were rather an inspiration source for other related fields than an intra-field source. Authorship pattern adhered to Lotka's law in that the number of authors decreased as their publications increase on a power basis. However, the exponent equation is higher than two. The global distribution of the papers and their language variations signified the world's concerns for patient rights.

Conclusion: The patient rights exhibits many similarities to scientific fields and its publication foundation is being established and stabilized: the exponential growth of the papers, their language and document variation, global distribution, and specially its research nature indicated the development of this field as a research realm.

Keywords: Scientometrics; Science Production; Patients Rights; Thomson Reuters Databases

Received: 4 Jan, 2012

Accepted: 10 Nov, 2012

Citation: Sotudeh H, Morovati M. **Scientific Productivity in the Field of Patient Rights in Thomson Reuters Citation Database: A Glance at Iran's Share in International Researches.** Health Inf Manage 2013; 9(6): 833-47.

* This article was an independent research with no financial aid.

1- Assistant Professor, Information and Knowledge Sciences, School of Education and Psychology, University of Shiraz, Shiraz, Iran (Corresponding Author) Email: sotudeh@shirazu.ac.ir

2- Information and Knowledge Sciences, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran